

Дејан Медаковић

ФРУШКОГОРСКИ МАНАСТИРИ

Б И Б Л И О Т Е К А
ФРУШКОГОРСКИ Манастири
500 ГОДИНА

Покренута поводом прославе 500 година манастира Крушедола 2008. године

Са благословом
Његовог Преосвештенства Господина Василија,
Епископа сремског

Страна к Востоку

РА У СРЕМУ.

Дејан Медаковић

ФРУШКОГОРСКИ МАНАСТИРИ

По тексту изговореном у телевизијском серијалу
ФРУШКОГОРСКИ МАНАСТИРИ

Напомена:

Ова је књига у највећој мери настала усменим казивањем великог историчара уметности. Приређујући је за штампу настојали смо да задржимо основни тон ауторове приче – спонтана шетња кроз манастир и популарно изложена тема. На нама је било да проверимо податке, причу допунимо илустрацијом и, понекад, новом чињеницом. У томе су нам помогли предусретљиви настојатељи манастира који последњих деценија, подржани од неуморног владике Василија, са несумњивим успехом враћају фрушкогорским манастирима некадашњи значај и то не само уочљиво сређеним храмовима и конацима, него првенствено духовним садржајем.

После разарања и пљачке у Другом светском рату од покретне имовине у манастирима није остало готово ништа. Оно што усташе нису однеле у Загреб спаљено је и уништено. Кад је после рата враћано фрушкогорско благо, у знатно мањој количини него што је однето, враћено је у Патријаршију у Београд и у највећој мери може се видети данас у Музеју српске православне цркве. Мањи део икона и другог црквеног мобилијара налази се у Галерији Матице српске, Музеју Срема и Заводу за заштиту споменика културе у Сремској Митровици, Музеју Епархије сремске у Сремским Карловцима. Пошто ова публикација има око хиљаду илустрација, било би непрактично сваки пут наводити где се шта од предмета налази, а суштина је да, осим савремених иконостаса и сачуваних фресака које посетилац прво уочи у манастиру, већине експоната приказаних на илустрацијама нема данас у манастирима.

Манастир Бешеново разрушен је и још увек није обновљен, али његов је значај такав да има места у овом чувару памћења Свете горе фрушкогорске.

Издавач

САДРЖАЈ

Увод.....	6	МАЛА РЕМЕТА.....	412
БЕОЧИН.....	14	НОВО ХОПОВО.....	434
БЕШЕНОВО.....	56	ПЕТКОВИЦА.....	480
ВЕЛИКА РЕМЕТА.....	80	ПРИВИНА ГЛАВА.....	504
ВРДНИК-РАВАНИЦА.....	118	РАКОВАЦ.....	530
ГРГЕТЕГ.....	172	СТАРО ХОПОВО.....	564
ДИВША-ЋИПША.....	226	ФЕНЕК.....	584
ЈАЗАК.....	258	ШИШАТОВАЦ.....	612
КРУШЕДОЛ.....	298	О аутору.....	650
КУВЕЖДИН.....	382	О овом издању.....	655

На граници међусобно завађених цивилизација истока и запада Фрушка гора и њени манастири представљају јединствену, одбрањену оазу православља, кадру да одоли свим рушилачким снагама које су им намениле злехуду судбину ишчезнућа. Десило се управо обратно. Оно што је било осуђено да заувек нестане на често угроженом подручју Срема, полагаано се враћа у живот и нашу опустошену свест. То је процес који превазилази материјална улагања у ове светиње, тражећи пре свега и одговарајућа духовна сазревања, стрпљиви ход по претешким степеницама сваке идеолошке острашћености.

Пада у очи да су фрушкогорски манастири у XVIII веку и деценијама после Велике сеобе потврдили и збивања у нашем старом духовном наслеђу које се обрело у измењеним условима једне западноевропске монархије на челу са члановима Хабсбуршке династије. Тако је на обронцима Фрушке горе, у манастирима који су већином потицали из времена турске власти, дошло до за-

нимљивих културних симбиоза између још живих порука послевизантијске уметности и духовности, са наступајућим тековинама победоносне барокне епохе. Били су то развојни процеси од изузетне важности, који сведоче о виталности којом је брањена наша приврженост византијској цивилизацији. Тако је, захваљујући занимљивим симбиозама, у српској средини створена и једна посебна варијанта европског барока, чији су токови оснажени сличним појавама које су у Подунавље стизале из православне Мале Русије (Украјина).

У том дугом, бурном, а тако сукобљивом времену, Карловачка Митрополија постаје српски духовни и политички стожер и она ће за цело време свога постојања, све до 1918. године, носити главне терете српске националне политике, наилазећи често на отпоре и неразумевање у властитом народу. Велики и немерљиви део одржане и сачуване националне свести Срби ће трајно дуговати деловању карловачке митрополије.

Она се и данас, с правом, помиње у титули српског Патријарха и Патријаршије обнове 1920. године.

Крајња намера моје књиге је да упозори на велико духовно благо фрушкогорских манастира и њихову обнову после усташког геноцида када су те светиње, као „белези србства у овим крајевима“, осуђене на пропадање.

Још дуго после овог безумног стања, после НДХ у времену од 1941. до 1945. године, настављена је њихова агонија, на жалост и за време нове власти. Тада су фрушкогорским манастирима нанете нове ране, а њихово исцељење даје тек од скоро видљиве знаке опоравка. Потврдило се старо искуство које пружа историја, да једном сатрвена духовност, тешко може да се брзо и до краја опорави. За све те процесе тражи се дуго време, издржљивост и велика стрпљивост. Изнад свега, нужно је духовно освешћивање и просветљење узето из давних, још увек недовољно откривених порука Св. Саве.

Од несумњиве је важности да је померање српске духовне границе на север и запад, дакле у крајеве преко Дрине, Саве и Дунава, извршено у време обнове Пећке патријаршије. При томе никако не треба губити из вида да је северна граница ових померања утврђена век раније, већ и пре пада Смедерева,

када су на државном подручју јужне Угарске, посебно у Фрушкој гори, већ до почетка XVI века, ницали бројни манастири који се надовезују на последњи духовни узлет српске средњовековне државе, на збивања у држави Лазаревића и Бранковића. Све што је на овом подручју створено, од књижевности богословске садржине, до уметности градителства и иконописа, нераскидиво се наставља на духовност прошлих векова и све то је никло из силине унутрашњег духовног садржаја светосавске цркве. Тај садржај представљао је кроз векове трајно опредељење српског народа. Био је то стожер довољно моћан да успешно замени и један ишчезли слој српског друштва: његове династије и велико племство. Канонизујући и последње Бранковиће, чије се деловање везује за Срем, Српска црква је коначно закључила и своју галерију Срба – владара светитеља, чије су службе сабране у раковачком Србљаку 1714, одакле их је 1761. преузео и штампао у Римнику арадски епископ Синесије Живановић. У монументалном живопису саставиће се сви Срби – владари светитељи, последњи пут у иконографском облику лозе, у живопису славоноског манастира Ораховице, који потиче из 1594. године. Треба напоменути да се они попут једне галерије ликова јављају и у Срему, и то у живопису припрате манастира Кру-

шедола, маузолеја сремских Бранковића из првих деценија XVI века, и приправе манастира Хопова, чији је живопис сликан 1654. године. Важан је овај хоповски живопис и због свога несумњивог монашког програма, чија нас садржина доводи до уочљивих веза са сликарством светогорских цркава.

Читав један свет, без обзира на честа, неминовна преобликовања, наставио је да живи, потхрањиван са више источника.

Били су то манастири у којима су се током XVIII века развијали култови свих српских владара-светитеља, свих носиоца државног легитимитета, од Уроша V Немањића у манастиру Јаску, кнеза Лазара у Врднику – сремској Раваници, и сремских Бранковића у манастиру Крушедолу. Сем њихових моштију, ризнице сремских манастира биле су испуњене и бројним моштима других српских, па и хришћанских светитеља. Довољно је напоменути да су се у манастиру Хопову поштовале мошти св. Великомученика Теодора Тирона, док је Шишатовач поседовао, поред моштију св. Стевана Штиљановића, и честице св. Јевтимија епископа сардијског, св. Меркурија, Пантелејмона и Прокопија, а Беочин честицу моштију св. Великомученице Варваре.

Најзад, послужили су фрушкогорски манастири и као својеврсни поклад за драгоцене-

ности манастира у Србији чији су монаси бегжали пред турском одмаздом. Тако су у манастиру Бешенову склоњене драгоцености разореног манастира Витовнице, а у Беочину манастира Раче „украј Дрине“, чији одбегли калуђери својом великом, готово запањујуће обимном делатношћу премошћују књижевне токове старог и новог доба. Књиге и утвари манастира Нове Винче похрањене су у манастиру Кувеждину, Раковице у Великој Ремети, Каленићу, у манастиру Хопову, Сланицима и манастиру Гретегу, где су 1739. године склоњене и престоне иконе из придворне капеле Београдске митрополије. Напокон, 1737. године патријарх Арсеније IV Јовановић, после свог драматичног бекства из Пећи, склања и ризницу Пећке патријаршије, чију „шпектификацију“ је у Сремским Карловцима сачинио 24. новембра 1740. синђел Павле Ненадовић, каснији митрополит.

Процеси овог прилагођавања у условима једне западноевропске апсолутистичке државе обједињени су једном речју: барокнизација. И доиста, нови, барокни облици живота видно су мењали целокупни изглед нашега друштва, а од тих токова није могла да буде поштеђена ни српска црква. При овом тврђењу неминовно се срећемо и са основним питањем: да ли је српска црква и њена организација у крајевима преко Саве и Дунава,

тачније Карловачка митрополија, и суштински напустила своју ранију светосавску духовну основу, свој светосавски унутрашњи ред, утемељен на чврстим канонским начелима, напokon да ли је изневерила, па чак и напустила, своју древну приврженост свету православља? Већ приликом разматрања канонске стране овог питања, сведочанства говоре у прилог мишљењу да Карловачка митрополија, та прва духовна организација Срба у аустријској држави, ни у једном тренутку није раскидала своју канонску везу са мајком црквом у Пећи. До сукоба није долазило ни у тренутку двовлашћа, када су Турци, уместо одбеглог патријарха Арсенија III Чарнојевића, на пећки трон довели патријарха Калиника. Чак и сви напори аустријских власти до после смрти патријарха Арсенија III, 1706. године, Карловачку митрополију подигну на степен патријаршије и тим путем одвоје од Пећи, нису прихваћени. Такво стање сачувало се све до насилног укидања Пећке патријаршије, што су Турци учинили 1766. године.

Две велике Сеобе Срба на аустријско државно подручје, једна од 1690. друга 1737. до 1739. године, значе, па својим последицама, и два судбоносна догађаја у српској историји. Извршене под вођством два пећка патријарха, оне и данас изазивају разна тумачења, од др-

жавно-правних до привредних, етнoлошких и културолошких. Готово сви новији испитивачи ових сеоба истичу и њихову узрочну везу са друштвеним и политичким збивањима која су у ранијим вековима, у време пропасти и последњих делова средњовековне српске државе, посебно од обнове Пећке патријаршије 1557. године, одређивала стварни положај српског народа. Све јаснија и разумљивија су и сва она упорна настојања српске светосавске цркве да идејно обједини своју паству, упркос чињеници што је српски народ живео раздвојен и у више међусобно супростављених, често и зараћених држава, као што су биле Турска, Угарска, доцније Аустрија и Млетачка република. Нова истраживања све убедљивије доказују да је српска црквена организација обухватала као своје јурисдикционо подручје чак и области које никада нису биле у саставу пространог српског царства. Међутим, сви ови несумњиви спољни домаћаји наше цркве били би пролазни, па и безуспешни без њеног унутрашњег садржаја, без оне духовне снаге коју је она стекла на самом почетку своје аутокефалности, захваљујући деловању св. Саве.

Све наше сеобе – а оне су после пропасти српске средњовековне државе трајале готово непрестано – колико год су тањиле старо језгро и биолошку снагу српске државе, не доводе

и до потпуног слабљења нашег националног бића, до кидања и слома стечених духовних тековина које сведоче у прилог тврђењу да у српској историји није дошло до победе „вукова душепогубних“ (Мт. 7,15), до кобног дисконтинуитета, ни оних опасних прекида који у једном народу неминовно слабе његово историјско памћење. Кратко речено, једном створена и наталожена духовна баштина била је кадра да издржи сва искушења наше немиле историје. На пространом подручју, све до далеких „вретанијских страна“ на домак Загеба, све поред зидина Шибеника и Задра, српски пресељеници, саселници и бегунци не појављују се као трајно раскућени очајници, већ као народ који је у себи носио зачуђујућу духовну снагу, о којој сведочи и његова усмена књижевност.

Желео бих да фрушкогорске манастире видим као неуништиве белеге српске духовности којој су њени давни монаси, као вечити сањари, предано веровали посвећујући им живот и све своје жртве које су их сустизале. У тој, често варљивој судбини стизали су их и многи падови и неминовна искушења. Упркос свему, ти монаси су истрајавали и нису прекидали основну поруку своје мисије и чувања монашких, испосничких правила којима су се заветовали. Опасни застој је настао тек пред силом усташког безумља 1941. године. Ако је веровати сведочанствима прошлости српског монаштва, њихов трајни опоравак зависио је првенствено од снаге њихових духовних вредности. Једино та снага осигурава њихово постојање и моралну победу над искушењима савремене изопачености.

Дејан Мегаковић

ФРУШКА ГОРА У СРЕМУ.

Страна к Востоку

Страна Западу.

Ето та, милое брато и сестро, православнае црквице одруженице, како су те твоје врлицине
спасавале. Пољуби се њима и просиј се у Господу. Не те забављај само на Његовој страни, јунак!

*Нѣгово прѣосвѣщенство Госѣодин
Василіе (Вади), Епископ сремски →*

НОВИ САД

СРЕМСКИ
КАРЛОВЦИ

Раковац

Беоцин

Дивша-Ђипша

Петковица

Привина
Глава

Куврежин

Бешеново

Шишатовац

Јазак

Старо
Хопово

Велика Ремета

Гргегег

Крушедол

Врџник
Норо

Мала
Раваница

Хопово

Ремета

Фенек

БЕОЧИН

БЕОЧИН

Време градње: не зна се поуздано, око XVI века.

Прво писано помињање: у катастарским дефтерима 1566–67.

Црква је посвећена празнику Вазнесења Христовог.

Године разарања: Највероватније је манастир страдао током аустро-турских ратова 1683–1695.

Године обнављања: 1697. монаси се враћају за време патријарха Арсенија III Чарнојевића; обнављан је и током 1708, 1732–1740, 1760–1799, 1893, 1905. и последњи пут 1987.

Архитектура: производ је специфичних комбинација више стилских форми

Иконостас: сликали су га 1756–1766. Јанко Халкозовић, Димитрије Бачевић и Теодор Димитријевић Крачун. Тронуви су завршени 1791. и рад су дуборесца Аксентија Марковића.

Живопис/фреске: рађен је 1768–1777. Певнице је осликао Георгије Зограф, а на западном зиду изнад улаза у цркву налази се зидна слика, рад Јанка Халкозовића.

Ризница: опљачкана за време Другог светског рата, делом враћена музеју Српске православне цркве.

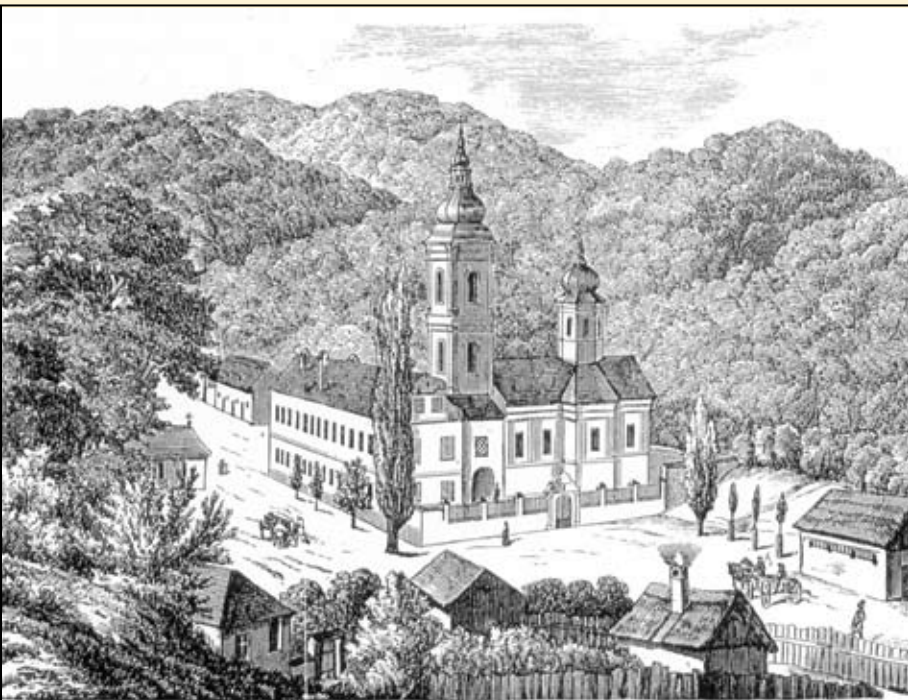
Свете мошти: У манастиру Беочин се налазе мошти новопројављеног исповедника вере, светог Варнаве Настића и чудотворна икона Пресвете Богородице.

Данас: манастирски комплекс чине црква, јужно и западно крило конака и оградни зидови на северној и источној страни.

Данас је Беочин женски манастир са двадесетак монахиња и искушеница.

Слава: Спасовдан – 40. дан после Васкрса.

Настојатељица: Игуманија Екатерина (Радосављевић).

Михаел Трох: *Манастир Беочин*, око 1840. (гравира)

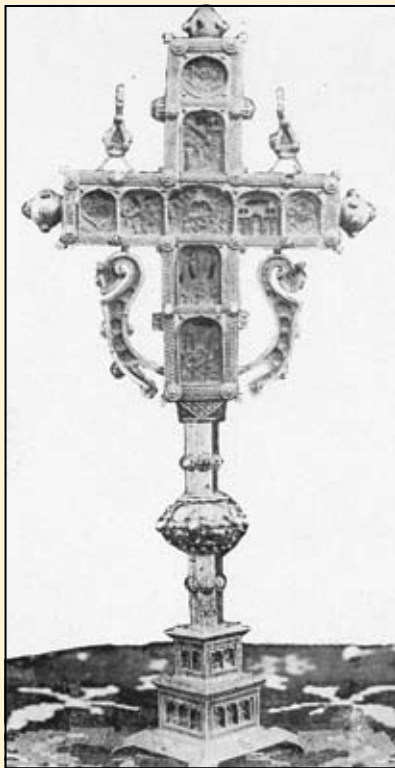

Манастир, 2010.

на богослужбене књиге које су биле ретке и тражене. О старој цркви, која је ту постојала, сведоче управо монаси који су одлазили у Русију. Та сведочанства говоре о малој цркви, која је почетком XVII века порушена да би почела изградња велике цркве. Те монашке сеобе, којих је било и пре сеобе од 1690. године, када су се монаси просто размилели по целом Балканском полуострву, изузетно су значајне са културно-историјског аспекта, јер су последице биле управо у томе да се повезују крајеви старе средњовековне српске државе са новим крајевима, новијим насељима у Подунављу. Тако је за Беочин везана сеоба која је у ове крајеве довела Рачане. Беочинци примају Рачане, који неко време овде

Четворојеванђеље, *писано ирезвишер Цвейко, 1560., донето из Раче у Беочин*

Божичко Радишић и Ђура Калфа: Крст од сребра, поглаћен 1625, пренет из Раче у Беоцин

стварају (њихова делатност је испитана), а истовременo они доносе и драгоцености које су припадале ранијим раздобљима. Међу њима, само да наведем, једна завеса катапетазма, тзв. за царске двери извезена, прекрасно дело које је срећом сачувано, а извезла ју је монахиња Ана, чије се име баш помиње. Ближе податке о њој не знамо, али се та завеса датује у XV век.

Оно што се још може рећи јесте то да је бечинска ризница била изузетно богата. Бечин је имао, поред Крушедола, једну од најбогатијих ризница, управо по бројним рукописима и предметима донетим из старих крајева и који су се и задржали овде. Срећом, та ризница је сачувана, бар највећи њен део који се налази у Београду. За време рата однета је у Загреб, и тако је и сачувана, а манастир није порушен. Он је један од ретких који је остао релативно неоштећен.

Дверска завеса, извезла је монахиња Ана, XV век

*Пугйир ирййадао манасййиру
Беочин, сада у музеју
СПЦ у Београду*

Срећом, у цркви манастира Беочин која је посвећена Вознесењу Христовом, сачуван је изванредан иконостас, један од репрезентативних иконостаса XVIII века, који је, међутим, дело више руку, више мајстора, међу којима се први пут појављује и име Теодора Димитријевића. Доста дуго је то име било спорно, односно постављало се питање да ли је реч о каснијем најчувенијем сликару српског барока Теодору Димитријевићу Крачуну, што је накнадним истраживањима и потврђено. Међутим, иконостас је, као што је речено, састављен од неколико целина. Прва и основна је дело Јанка Халкозовића из 1756, која је сигнирана и као дар новосадског пургера, дакле грађанина. Сигнатура и потпис сликара налазе се на храмовној икони храмовне славе манастира, на икони *Христивој вознесења*. Остали део иконостаса је нешто каснији, око

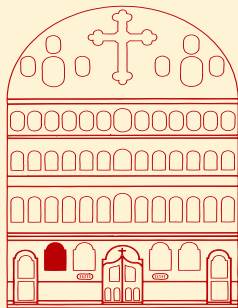

← Неіознаіи ауіор: Боіородица
Ширшаја и свеііорски
манасііри, ірва деценија
XVIII века, дрворезна ілоча

*Овај дрворез је чуван у
Беочину. Занимљиво је да је
дрворезна ілоча са обе стране
изрезана. Преіііостіавља се
да је рад којеі свеііорскоі
калуђера.*

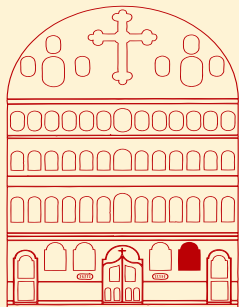

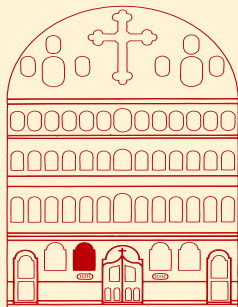
Неіознаіи ауіор: Свеііорски
манасііри, ірва деценија XVIII
века, дрворезна ілоча →

En el año de Mil quinientos e sesenta e tres
el día de San Juan Bautista de la noche que
se celebra el día de San Juan Bautista
se hizo un milagro en la ciudad de
México en el templo de San Juan
Bautista de la siguiente manera
que se cuenta en el libro de
San Juan Bautista de San Juan Bautista

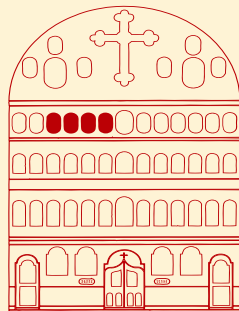

*Богородица, иресїона икона,
рад Јанка Халкозовића из 1756.*

це мајстора – већ споменутог Теодора Димитријевића и Димитрија Бачевића. Бачевић је један од најважнијих мајстора прелазног стила. Срећшемо га на више места, и то у значајним центрима као што је Земун, где ради у Николајевској цркви, или као што је Горња

црква у Сремским Карловцима, дакле у средишту Митрополије. Иконостас, иначе, по конструкцији, спада у ред високих иконостаса, као што су јарусни код Руса. Иконостас поред доње зоне има зону са апостолима. У ствари, то је један деизис. Значи, Христос у средини, Христос судија, и апостоли, са сваке стране по шест. Затим долази зона са

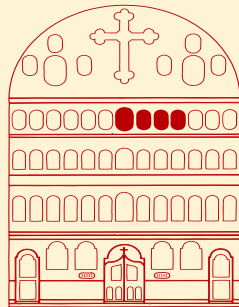

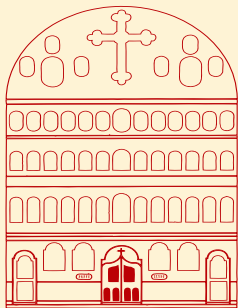
Фриз иророка

великим praznicima i tako dalje, sve do gore, do krsta, gde se nalaze proroci. To je klasican ikonostas naseg 18. veka, reprezentativan upravo za vreme od sredine veka do sedamdesetih godina. Dakle, u razmaku od dvadeset godina, kada se javljaju ovi majstori prelaznog stila. To znaci da je jos prisutna tradicija vizantijske ikone. Slikar se ni-

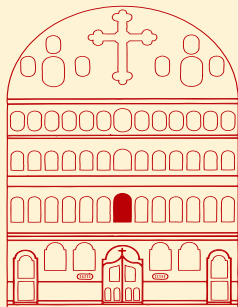
je oslobodio u pravcu baroka, jos nema svetlosnih efekata koje barok upotrebljava, a ni koloristicna resenja, koja bash Krahun donosi, na ovom ikonostasu nisu tako razvijena, mada se veš nasluhuju, posebno u scenama praznika. Te scene su za ove majstore karakteristicne i po drugacijoj koncepciji prostora. Sada se prostor komponuje pomo-

ћу стафажних кулиса које су у функцији продубљавања простора, у перспективу, који није типичан за византијску уметност, за византијску икону и за византијски стил уопште, који негује не линеарну, не ваздушасту перспективу, не бојену, него инверзну перспективу, супротно од оних токова како је ишла уметност на Западу, која је продубила и стварала реалистички простор. У овом храму, такође, делује сликар који је одскора откривен, а открио га је

← Царске двери, рад Јанка
Халкозовића, 1756.

Христ, централна икона
у фризу айосиола

Ђорђе Јовић, који је и писао о њему. Ради се о зографу Георгију који је израдио иконе на певничким просторима. То је мање познати зограф који је, иначе, радио у цркви у Сланкамену, али најрепрезентативнији његови радови су певнице које је осликао у цркви у Беочину.

Треба истаћи да је црква имала и изванредан мобилијар, који је делимично сачуван, посебно оригинални тронови проскритари из XVIII века.

У овој цркви је и необична зидна слика која није фреска него је сликана уљем. Налази се на западном зиду, а представља *Вазнесење Христово*, храмовну славу. Икона храмове славе је аплицирана овога пута горе на зид, и по стилским анализама одговарала би Халкозовићевој концепцији; можда би дело и хронолошки то могло да буде, сликано је око 1777. – у том распону могуће га је приписати руци Јанка Халкозовића.

*Царске двери, за сѣяру кѣйлу
манастѣира ѿоручио их је
Димитри Јанаћи (1734–39),
сага у Музеју СПЦ*

Mordicus

plentio

Mordicus

*Манастѝр Беочин,
почейком XX века*

Градња манастира трајала је неколико година, јер средстава није било довољно. Прави подстицај дошао је из грађанског staleжа, тачније од људи који су, иначе, по професији били поштари. То не треба да чуди, јер у оно време пошта је била давана у закуп, а бити закупник поштанске деонице у старој царевини Аустрији могло је да донесе чак и племство, као што је то случај са породицом Турнтакис, која и данас постоји. Значи, наши поштари, а то није једини случај, ето, дали су почетни новац за рушење старе цркве и 1732. године почело је зидање нове цркве, које траје до 1740.

Друга целина која је призиђана настала је 1762. године. Призиђан је отворени трем са једним звоником кроз

који се такође улазило у цркву. Она је, наравно, преправљена. Данашњи њен изглед је, ипак, сачувао ону основу коју је добила у XVIII веку, а која је у духу умереног барока. Она је једнобродна, има правоугаоне певничке просторе. Такође је, као сећање на стару архитектуру, и она добила кубе. Дакле, њена профилација су углавном лизене са профилираним капителима и доста богато разуђен кровни венац. Исто тако, има и обрађени венац, односно једнокордонски венац који иде од средине цркве, и тиме, у ствари, даје илузију сокла.

Храм манастира Беочин детаљно је описан, 1753. године, као „прекрасно здание“ са зидовима од камена и сводовима од опеке. У истом запису каже се да је „цркви здатељ

и ктитор бист почтенородни Господар Миливој Милаковић, житељ вароши Футога, и син јего Петр, постмајстер ц. к. Величества, котори сооружиша сију церков из фундамента, јуже начавше созидаати во времја благополучнаго царствованиа римскога императора Карола шестаго 1732. при преосвјашчењешем Арх. и Митр. Карловачком Викентијоу Јоановићу, при игуменеже Прохору јеромонаху и прочему братству трудољубње подвижшусја“. Декорисање ентеријера трајало је до 1765. године, док су портал с унутрашње стране и мермерна часна трпеза завршени до 1788. године. Треба напоменути да је садашњи изглед беочинска црква добила тек 1893. године, након велике обнове.